

ДІАСПОРА І КУЛЬТУРА

В сучасних умовах національно-культурного відродження питання про роль духовної спадщини в соціальному прогресі суспільства постало дуже гостро. Поступальний розвиток суспільства може відбуватися лише на основі наступності, яку повинна забезпечувати культура. Більше того, світовий досвід свідчить, що необхідною передумовою інтелектуального прогресу нації є її національна ідентифікація людей, яка неможлива без врахування і використання історико-культурної спадщини.

В умовах незалежної держави відмова від ідеологічних догм тоталітарної системи, визнання плюралізму в духовній сфері обумовили більш демократичний і лояльний підхід до визначення духовної спадщини, а також, що не менш важливо, нове, інше ставлення до неї. Відповідно сучасним реаліям, духовна спадщина народу України включає прогресивні надбання національної культури українського народу, що створені як в Україні, так і за її межами, в діаспорі, всюди, де твориться українська культура. Хоч, безумовно, за загальними критеріями пріоритет в цьому має духовний потенціал, що нагромадився в самій матерній Україні.

Критерієм того, що становить духовну спадщину українського народу є відповідність культурного доробку загальнолюдським критеріям, тобто визнання того, що духовні надбання нації набувають загальнолюдського визнання.

Дбаючи нині про досягнення цілісного уявлення про ідейну спрямованість і естетичну значущість нашої духовної спадщини, ми повинні віддати собі належне в розумінні і того, що немале місце в ній посідають і культурні надбання української діаспори, які раніше ігнорувались і навіть послідовно очорнювались. Протягом десятиліть в діаспорі нагромаджено значний культурний потенціал, створені чималі наукові, літературні, художні цінності, там працювали і працюють багато видатних українських науковців, письменників, митців. (На користь цього твердження нещодавно висловились заступник директора Державного музею Т.Г.Шевченка з наукової роботи

Л.Зінчук. Як вона вважає, при роботі над виданням нового повного зібрання творів Т.Шевченка у 12 томах і Шевченківської енциклопедії у 4 томах до праці треба залучити українських науковців Америки, де є оригінали творів Т.Шевченка). Розвитку національної культури в діаспорі сприяє досить потужна поліграфічна база. Там видано також твори і праці радянських письменників і вчених, жертв сталінських репресій, висвітлено теми, які у нас протягом десятиліть були заборонені або фальсифікувались. Завдяки організації відповідних, зокрема, архівних установ, на Заході збережена і зосереджена значна частина документального і архівного матеріалу з історії та культури України.

Українська діаспора є наслідком тривалої, впродовж десятиліть, української еміграції. Історики виділяють чотири хвилі української еміграції. Перша хвиля з кінця 80-х – початку 90-х років XIX ст. – до початку Першої світової війни; друга – міжвоєнна; третя – по закінченню Другої світової війни. Після 1990 року з'явився новий вид української еміграції – виїзд на роботу за кордон спеціалістів різних галузей науки і техніки. У зв'язку з тим, що соціально-політичне та економічне становище в Україні ще не можна вважати задовільним, а життя трудящих – добрим, багато людей кидають свої домівки і рушають до західних країн на роботу та постійне проживання. Кількість таких людей збільшується з кожним роком, і коли припиниться еміграція – поки що невідомо. Ці емігрантські потоки українців, на наш погляд, можна назвати четвертою хвилею української еміграції, її характер та масштаби проявляться в наступні роки.

Таким чином, у зарубіжних країнах як Заходу, так і Сходу починаючи з кінця XIX ст., утворилися великі українські етнічні групи, які є невід'ємною частиною української нації. Прийнято вважати, хоч це досить умовно, що діаспора Східна – поселення українців в межах колишнього Радянського Союзу, а Західна – поза його межами. За далеко не повною статистикою у країнах Заходу проживає понад 5 мільйонів громадян українського походження, а в межах колишнього Радянського Союзу – до 10

мільйонів чоловік.

В кінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст почалася масова міжконтинентальна еміграція населення з українських земель у країни Америки – США, Канади, Аргентину, Бразилію. Головними причинами еміграційних процесів були економічні та політичні, зокрема все більше зубожіння народних мас, національне безправ'я, відсутність заробітків у рідному краї, прагнення людей поліпшити своє матеріальне становище. Українці на рідній землі були позбавлені не лише політичних, громадянських прав, а й права на рідну мову, культуру, і потяглися вони, мов птахи з перебитими крилами, за океан чи в глиб Росії. Морально пригнічені, матеріально обкрадені, соціально та духовно затиснуті, вирушали з рідних гнізд у далекі краї, куди їх кидали нещастя, мрія про землю та привабливі обіцянки вербувальників. Бездонний жаль, глибокий відчай і безмірну тугу емігранства ввібрала поезія Богдана Лепкого —Журавлі!, покладена його братом Левком на музику і відома під назвою пісні —Чуєш, брате мій!:

Чуєш , брате мій, Товаришу мій,

Відлітають сірим шнурком Журавлі у вирій.

Кличуть: кру, кру, кру, В чужині умру.

Заки море перелечу, Крилонька зітру...

У цих словах звучать душевні почуття мільйонів тих, кому еміграція розкrojла життя навпіл, але в серці у котрих навічно поселилася ностальгія за рідним краєм, хто попри всі незгоди зберіг у своїй душі калинові мости єднання з рідним краєм.

Початком масової еміграції українців до США вважається 1877 рік, коли група селян із Закарпаття прибула на шахти східної Пенсільванії. Розселялись українські емігранти переважно в штатах Пенсільванія, Нью-Йорк. Найбільше українців осідало на північному сході США, де їх було понад 90 відсотків. До Першої світової війни в США осіло біля 700 тисяч українців. Звичайно , до Америки їхали в основному малописьменні селяни, тому в американській промисловості вони були змушені працювати

чорноробочими – —білі раби», як їх називали. Крім того, українці стикалися з дискримінацією – їм платили значно менше. Але минали роки, життя українських емігрантів поліпшувалось. Більш демократична система США порівняно з самодержавними режимами Австро-Угорщини чи Росії, вищий рівень зарплати, кращі матеріальні умови – відкривали перед українськими поселенцями нові перспективи – вони все більше й більше інтегрували в американське життя.

Другою країною Північної Америки, яку облюбували українські поселенці для життя, була Канада. Згідно з відомими нині архівними джерелами, перші загони поселенців з України дісталися Канади у вересні 1891 року. Ця дата вважається початком еміграції наших співвітчизників. Першими поселенцями були селяни Іван Пилипів і Василь Єленяк з Галичини, з села Небилів. До 1914 року до Канади переселилися 170 тис. українців і осіли в провінціях Альберта, Манітоба, Саскачеван. Вони корчували дикі ліси, розорювали цілинні землі на канадських преріях, сіяли привезену подільську пшеницю, збирали багаті врожаї. Українці розорали цілини більше (приблизно 10 мільйонів акрів) протягом 70 років, ніж в десять разів численніші канадські французи у Квебеку (понад 5 мільйонів акрів) за 300 років.

Услід за хліборобами їхали на Захід представники української інтелігенції: письменники, священики та громадські діячі. Спільними зусиллями будували вони школи, народні доми, —Просвіти», читальні, церкви і церковні громади, засновували часописи, друкували книжки. Так виникли осередки української культури на американському континенті. Українська громада протягом усього періоду її проживання на американському континенті постійно демонструвала світові прагнення зберігати і розвивати національні традиції. Вона виявляла велику турботу про освіту українських дітей, вирішувала проблеми щодо відкриття шкіл, де б діти змогли вивчати українську мову, історію України, прилучатися до української культури. Найдавніший такий осередок —Галичина» у Манітобі. Він почав діяти ще

1899 році. Створювались двомовні школи, їх кількість досить швидко зростала. Так, у 1915 році у провінції Манітоба їх налічувалося вже 120, а в Альберті – 130, Саскачевані – понад 200. В 1905 році у Вінніпегу було відкрито спеціальну школу – її українці називали учительським семінаром – для підготовки вчителів з україномовного середовища.

Як вважає Яр Славутич – поет, літературознавець та бібліограф української діаспорної літератури, - перше оповідання, написане українською мовою в Канаді (а саме в Канаді проживає найбільше українців – майже мільйон чоловік) датоване 1897 роком. Його автор – отець Нестор Дмитрів, тоді редактор часопису —Свобода‖ в США. Перший вірш українською мовою написав фермер-віршар Іван Збура 1898 року. Першою друкованою українською книжкою в Канаді вважають —Християнський Катехизм‖ (Вінніпег, 1904 рік), що вийшов у світ з друкарні —Канадійського фермерал‖. До речі, саме в —Канадійському фермерові‖ за 1903 рік (заснованому в цьому ж році) було надруковано новелу В.Стефаніка —Камінний хрест‖. Початкуюча українська канадська література – це емоція, туга і сентиментальність, а в більшості – це фольклор. В прозі того часу видатне місце займає Ілля Кириак, учитель, письменник, автор однієї з найбільших повістей про життя українців у Канаді – трилогії —Сини землі‖, над якою він працював 20 років.

Між двома світовими війнами українська література на еміграції зросла і скріпилась світоглядом. Вона поповнилась іменами таких поетів і письменників як Олег Ольжич, Юрій Клен, Леонід Мосендз, Олена Теліга, Євген Маланюк, Оксана Лятуринська. Ці майстри знаменували блискучий період і в історії української літератури взагалі. Пожвавленню літературного життя Канади 20-х років сприяв і Мирослав Ірчан (справжні ім'я та прізвище – Андрій Баб'юк), який 1923 року на запрошення українських організацій приїхав до Канади. Він розгорнув літературно-видавничу діяльність, редагував журнали —Робітниця‖ та —Світ молоді‖. Свої міркування про причини виїзду українського населення до інших країн М.Ірчан висловив у

нарисі —За океаном. Взагалі канадський період життя та літературно-культурницької діяльності М.Ірчана в 1923-1929 роках був досить плідним і вагогим. Драматичними творами, написаними у Канаді – —Родина щіткарів та —Підземна Галичина – він зробив значний внесок в українську літературу та культуру, майстерно висвітливши соціально-політичне становище західноукраїнських трудящих в цей період. Але сум за Україною спричинив його повернення на батьківщину в 1929 році. В Харкові він очолив письменницьку організацію —Західна Україна і редагував журнал під такою самою назвою. Розстріляний в 1937 році.

Українці другої еміграційної хвилі відрізнялись від першої (трудовою її ще називають) насамперед тим, що були в основному освіченими людьми, лише незначна частина з них була неписьменною. Саме цим пояснюється їх швидке пристосування до нових умов життя і праці, а також активна участь у громадському житті. З цих людей вийшло найбільше лідерів громадсько-політичних і культурно-освітніх організацій. Наприклад, —батьком українського співу в Америці називають композитора, диригента і хормейстера Олександра Кошиця. Музичну освіту здобув у музично-драматичній школі М.Лисенка у Києві, в 1912-1916 роках О.Кошиць – диригент Київського міського театру опери та балету, після повалення самодержавства бере участь в організації першого українського національного хору, а з 1917 року очолює Українську капелу і того ж року виїздить з нею на гастролі до Західної Європи. Наприкінці 1922 року він прибуває з хором на гастролі до США. Після завершення гастролей більша частина хору вирішила залишитись в Америці. Із своїм хором О.Кошиць здійснив успішні поїздки з концертами по різних штатах, де ознайомив широку американську публіку з мистецтвом українського хорового співу. Він побував також у Канаді та інших країнах американського континенту. Український народний хор став своєрідним каталізатором у поживленні діяльності мистецьких колективів у Північній Америці.

У 1929 році до США прибув Василь Авраменко, який згодом став

засновником української народної хореографії. За короткий період він створив понад 50 ансамблів, які діяли по всій країні, навчивши тисячі молодих українців мистецтву танка. Він влаштовував виступи своїх вихованців у багатьох штатах Америки, прагнув до того, щоб з українським мистецтвом познайомились якомога більше американців. В 1932 році спільно з хоровою капелою О.Кошиця мав виступи на сценах Вашингтона, Нью-Йорку, Чикаго, а в 1933 році на всесвітній виставці в Чикаго. 1934 року танцювальний ансамбль В.Авраменка (близько 300 осіб) виступив в Метрополітен Опера Гавс у Нью-Йорку. Засновник школи народних танків у Нью-Йорку та студії звукових фільмів.

З усіх українських митців найбільшої, світової слави зажив Олександр Архипенко, який прибув до США ще в 1923 році. Він увійшов в історію мистецтва як один з основоположників так званої кубістичної скульптури. Мав індивідуальні виставки в Німеччині, Франції, Англії. В Нью-Йорку відкрив власну школу, створив понад 750 композицій, серед яких бронзові плити-баральєфи Богдана Хмельницького і Михайла Грушевського, і які експонувалися в найбільших музеях світу, постійно виступав з доповідями на мистецькі теми в американських університетах та мистецьких товариствах. Митець виготовив скульптури князя Володимира Великого, Тараса Шевченка та Івана Франка, які були встановлені в Українському культурному парку у Клівленді. Він створив також скульптурну постать Кобзаря, що прикрашає місто Керхенсон у штаті Нью-Джерсі. Про творчість О.Архипенка видано ряд монографій багатьма мовами.

Українські поселенці на —новій землі не тільки не замкнулись у собі, а, навпаки, внесли свою частку в розвиток культури народу, серед якого вони жили. 16 липня 1939 року в Торонто відбувся перший Всекрайовий фестиваль української народної пісні. Характерно, що в Канаді такі фестивалі були започатковані саме українцями. Тоді до Торонто прибуло 1500 митців, 38 струнних оркестрів, 32 хори, танцюристи і солісти. Зал Мючуал Аріна Гарденс, де проходив фестиваль, вміщав майже 10000 осіб. З промовою до

багатотисячної громади звернувся М. Шатульський, який багато зробив для збереження й розвитку культурно-освітньої діяльності своїх земляків у Канаді. Тогочасна преса зазначала, що Всекрайовий фестиваль став яскравим святом української народної творчості, вагомим внеском у скарбницю загальної канадської культури. Високо оцінила фестиваль англосакська публіка, яка вперше ознайомилась з народною культурою українців.

Ще багатшою й різноманітнішою стала українська духовність на американській землі після Другої світової війни. Дослідники зазначають, що третій період еміграції до Канади припав на 1947-1954 роки, коли в рамках переселення політичних втікачів і переміщених осіб до Канади прибуло біля 35 тисяч українців (осіли головним чином в Онтаріо); за даними Дмитра Прокопа – понад 40 тисяч. Серед третьої хвилі еміграції була справжня культурна еліта – понад 50 поетів і письменників, 300 професорів університетів, понад 600 осіб духовного стану. Саме ця еміграція збагатила українську громаду Канади новими літературними силами і напрямками, внесла нове зацікавлення в літературі. З Європи приїхали поети, письменники, які вже мали за собою письменницький досвід – В.Скорупський, Яр Славутич, Степан Ковальський (псевдо-Левко Ромен), Борис Олександрів (псевдо – Свирид Ломачко), Анатоль Курдидик, Улас Самчук, Василь Левицький (псевдо–Софронів Василь, Софронів Левицький), Федір Одрач – письменник українського Полісся, Олекса Гай – Головка, Микола Приходько, Юліан Тарнович – дослідник Лемківщини, Петро Волиняк, Михайло Подворняк, Богдан Гошовський, Володимир Білинський, Леонід Білецький, Богдан Боніфатій Федчук, Нестор Ріпецький, Ганна Мандрика, Микита Мандрика, Ольга Гец (псевдо - Мак), Олександр Мах. Вся українська література, друкована в Канаді по Другій світовій війні, є широкою панорамою тематики, літературних напрямів і стилів. Тут і патріотична героїка, і настальгійна лірика, тут і романтика, і політична література, тут гумореска і сатира та мемуаристика, нариси, байки, шкільні

підручники, журнали, сторінки в газетах для молоді. Саме після Другої світової війни з'явилась в Канаді українська літературна критика. Серед такого типу літераторів, передусім, треба назвати Ватсона Кіркконнела (писав лише англійською мовою про українські видання), Костя Андрусишина, Микиту Мандрику, Олексу Гай-Головка, Віктора Буйняка, Володимира Жилу, Романа Рахманного, Олега Ільницького, Богдана Йопика, Вальтера Смирнова. Особливо плідною була перекладацька творчість К. Андрусишина та В.Кіркконнела. У їх перекладацькому доробку – антологія —Українські поети 1189-1962|| (1963), що охоплює вісім століть української поезії від —Слова о полку Ігоревім||, та перше, майже повне видання —Кобзаря|| англійською мовою під назвою —Поетичні твори Т.Шевченка «Кобзар» (1964). До антології К.Андрусишин написав вступ, бібліографічні довідки про 102 поетів і примітки. В США до українських літературних критиків Яр Славутич відносить А.Власенко-Бойцун, Г.О.Діброву, П.Косенка, Ю.Перфецького, М.Щербака, Б.Рубчака, Л.Полтаву, в Австралії – Д.Нитченка, в Англії – О.Воропая.

І все ж, певно мали рацію Іван Тесля і Павло Юзик, коли в 1968 році вказували, що українці слабо усвідомлені про величину їхньої літературної творчості в Канаді, а канадський загал її зовсім не знає. Літературний критик, професор Ватсон Кіркконнел ще в 1947 році ствердив, щонайменше 10 тисяч українських поем затухає в магазинах української канадської преси. А думки та вислови в них від слабеньких віршів досягають висот людського генія. Значною мірою цю думку підтверджує в 1992 році і Яр Славутич, вказуючи на те, що до 1975 року в Канаді писали й друкували свої вірші щонайменше 300 поетів та віршувальників, з них 100 поетів мають власні друковані книжки. Тут доречно зауважити, що кращому ознайомленню широкого загалу українців як в Канаді так і в Україні сприятиме укладена бібліографія української діаспорної літератури, над якою працювали Оксана Пясецька, Ярослав Рудницький і Яр Славутич.

Непрості умови розвитку української літератури на американському

континенті привели літературознавців і письменників усієї діаспори до об'єднання творчих сил. 26 червня 1954 року в Нью-Йорку було засноване об'єднання українських письменників на еміграції – «Слово». До основоположників «Слова» належали В.Барка, І.Багряний, Б.Бойчук, В.Гайдарівський, С.Гординський, Й.Гірняк, П.Голубенко, Г.Журба, І.Керницький, Г.Костюк, І.Кошелівець, Б.Кравців, Ю.Лавріненко, В.Лиман, Н.Лівицька-Холодна, Є.Маланюк, В.Міяковський, Т.Осьмачка, М.Понеділок, Б.Рубчак, У.Самчук.

Поступово стали формуватись два осередки організованого культурного життя – з кількома друкарнями, часописами та журналами – у Вінніпезі та Торонто.

Саме тут, в Торонто, в 1956 році було засновано Українську спілку образотворчого мистецтва (УСОМ), а в 1957 році УСОМ організовано в Едмонтоні. В 1958 році в Торонто відкрилась мистецька галерея «Ми і світ», що нараховує понад 200 картин українських митців Європи і Канади. Деяко пізніше мистецьку галерею «Ми і світ» (її ще називають галереєю Колянківських) було перенесено в околицю Ніагарських островів, сьогодні вона йменується, як «Ніагарська мистецька галерея і музей». Тут зберігається творчий спадок Василя Курилика – одного з визначних митців-українців. Мистецьку освіту він здобув у Торонто, Мехіко та Лондоні, де брав участь у виставках Королівської Академії. Ним створено понад 7000 картин, у серії «Український піонер» він відтворив історію українських канадців. Виконані ним чотири панно прикрашають інтер'єр канадського парламенту, символізують творчу працю українських поселенців, їх внесок у суспільне й культурне життя Канади. У його творчій спадщині 160 картин серії «Страсті Христові», які вважав за найважливішу працю свого життя. Він створив картину-передбачення «Чорнобильська мадонна», написану задовго до нашої трагедії. В 1970 році В.Курилик відвідав Україну, подарував Державному музею Т.Г.Шевченка в Києві картину «Дух Шевченка витає над Канадою». В.Курилик належав до канадської школи

малярів, т.зв. —Групи семи||, яка здобула визнання в Канаді. В 1976 році був нагороджений членством ордену Канади, а в 1977 році отримав почесний докторат Віндзорського університету.

Виникнення Канадсько-української мистецької фундації також пов'язане з Торонто. В 1976 році подружжя меценатів Михайла і Ярослави Шафранюків на Блур Стріт 2395, Торонто, Онтаріо, Канада, купили будинок, де вже пройшло 38 індивідуальних мистецьких виставок, де показано 2500 експонатів, а число відвідувачів виставок становить більше 15 тисяч. Саме тут в 1983 році, і у Вінніпезі, в осередку української культури й освіти, відбулась ретроспективна виставка робіт відомого українського художника Мирона Левицького, присвячена 50-річчю його творчої діяльності. Художникові, який в еміграції з 1949 року, притаманне постійне звернення до української культурної спадщини. В 1992 році виставка творів М.Левицького відбулась в Києві.

У Вінніпезькій галереї мистецтв з вересня 1991 року по червень 1992 року діяла виставка —500 років українського живопису||, присвячена 100-річчю поселення українців у Канаді. Організація виставки – результат співпраці галереї мистецтв Вінніпегу з Державним музеєм образотворчого мистецтва України. Широко відомий у світі Леонід Молодожанин (Лео Мол, 1915 р.н. , уроженець с.Полонного на Хмельниччині) – видатний український скульптор, живописець, академік Королівської канадської Академії мистецтв. У його творчому доробку пам'ятники Т.Шевченкові у Вашингтоні (1964) та Буенос - Айресі (1971), Володимиру Великому в Лондоні (1990), близько сотні скульптурних портретів, понад 80 вітражів у храмах тощо. Окремі твори зберігаються у Ватиканському музеї. Різьблені погруддя пап Іоанна ХХІІІ, Павла УІ, Івана Павла ІІ, кардинала Йосипа Сліпого позначені людяністю, високою духовністю. У Вінніпезі відкрито Парк скульптур Лео Мола. Свого часу митець був знайомий з визначним діячем української культури Іваном Огієнком і виконав його скульптурний портрет, який подарував місту Львову (1992). Одна з вулиць Львова носить ім'я Івана

Огієнка, де і встановлено скульптурне погруддя вченого.

Ще одним центром українського мистецького життя по Другій світовій війні став Едмонтон (провінція Альберта). Тоді до Альберти прибули Стефанія Базюк, Юліан Буцманюк, Вадим Доброліж, Василь Залуцький, Іван Кейван, Юліан Крайнівський.

Найкраща і найбільша виставка українського мистецтва відбулась 1953 року, а вже 1957 року було організовано Спілку українських образотворчих митців Альберти. Проте після п'яти років праці кращі мистецькі сили перейшли до Літературно-мистецького клубу, організованого 1961 року.

В 60-ті роки в Едмонтоні були влаштовані просторі виставки в ювілейній аудиторії славетних митців Олександра Архипенка, Якова Гніздовського і заслуженого едмонтонця Вадима Доброліжа, а в 1970 році – Василя Курилика, що саме набував світової слави.

Крім митців із Канади та Америки, виставляли в Едмонтоні свої твори українські митці з Європи, зокрема з Парижу – Яків Гніздовський, Олекса Грищенко, Василь Васильович Кричевський та його донька Катерина Кричевська – Росандич, Темистокель Вирста, Любослав Гуцалюк, Олександр Канюка, Андрій Сологуб, Роман Василишин, Вадим Шонк-Русич – разом понад 30 митців. В 1988 році з великим успіхом пройшла виставка новоприбулого з України митця-модерніста Івана Остафійчука.

Варто принагідно згадати, що були спроби створити подібні виставочні галереї і в Європі: Юрій Кульчинський робить спробу створити в Парижі, або, принаймі, в Сарселі, при НТШ, українську картинну галерею, що свідчило б у столиці світового мистецтва про українську культуру. На жаль, ця ініціатива не знайшла серед українського громадянства ні розуміння, ні підтримки, як і інші ініціативи, які не мали суто політичного характеру.

Певних організованих форм набуло мистецьке життя і в США. В травні 1952 року в Нью-Йорку було створено Об'єднання митців українців в

Америці, з відділом у Філадельфії, де у вересні 1952 року було відкрито Українську мистецьку студію. Тут же, з 1963 року, починає виходити друкований орган Об'єднання митців українців в Америці – журнал —Нотатки з мистецтва, до якого тяжіють українські митці з усього світу. Тут доречно зауважити, що всі скульптори – автори пам'ятників Тарасові Шевченкові у Вінніпегу (Андрій Дараган), у Вашингтоні та Буенос-Айрасі (Леонід Молодожанин), Лесі Українці – в Клівленді і Торонто (автор обох – Михайло Черешньовський) – є членами Об'єднання митців українців в Америці, а Михайло Черешньовський – теперішній голова Об'єднання.

Значною мірою плеканню творчих здібностей молоді сприяє і Українська мистецька студія з Філадельфії, в якій пройшли підготовку понад три сотні студентів.

Ще в 1949 році було закладено Український Інститут Америки в Нью-Йорку як приватна фундація Володимира Джуса. Для мистецького життя в США він важливий тим, що тут розміщено значну кількість творів мистецтва, досить часто влаштовуються мистецькі виставки. Саме сюди в 1963 році (за іншими даними, в II половині 50-х років) Олекса Грищенко передав під опіку 70 своїх картин, архівні матеріали та книжки, як фундацію, яка з волі покійного митця має бути передана до музеїв України, коли повстане вільна і незалежна Українська держава.

Важливі завдання виконує і організований в 1971 році в Чикаго Український Інститут модерного мистецтва. Він має своє постійне приміщення з виставковою галереєю, канцелярію, бібліотеку, колекцію картин і скульптур. З часу свого виникнення Інститут модерного мистецтва здійснює свою діяльність в двох напрямках: гуртує тих молодих українських митців, які досі були осторонь українського культурного життя, й одночасно популяризує сучасну мистецьку творчість в українській громаді; по-друге, ставить завдання проникнення з українським ім'ям в ті культурно-творчі осередки американського доквілля, куди українці досі дістатися не могли зі своїми суто традиційними творами мистецтва.

Збереженню й популяризації українського мистецтва в діаспорі служать і Український музей в Клівленді, Український національний музей в Чікаго, музей-архів в Денвері. Претендує на загальноукраїнський музей діаспори, що мав би обіймати всі ділянки мистецтва, знаменитий музей Союзу українок в Нью-Йорку. До категорії музеїв слід також зарахувати дуже цінну і багату збірку під церквою – пам'ятником на православному кладовищі в Савт Бавнд Бруку (тут є сектор образотворчого мистецтва, де знаходяться скульптури та картини багатьох відомих майстрів). В Едмонтоні, в 1974 році, на основі приватної збірки Григорія Йопика, збирача виробів народної творчості, українських книжок, давніх документів, що стосувались переселенців, виник Українсько-канадський архів-музей. Тепер провінційний уряд Альберти дає щороку приблизно 5 тисяч доларів на його утримання.

Селом української культурної спадщини називають заповідник – так званий музей просто неба – створений в 50 кілометрах від Едмонтону в 1971 році. З 1975 року заповідник перейшов також під опіку уряду провінції Альберта. Тут створено музей народного мистецтва з неодмінними писанками, вишиванками, керамікою, давнім одягом. В дослідницькому та реставраційному центрах заповідника працюють знавці народного одягу, речей домашнього вжитку, тощо. На території музею відбуваються різні святкування з доповідями та концертами, щороку влаштовується

—Український день». Сюди перевезено 33 історичні пам'ятки українців-переселенців за 1891-1930 роки – житлові будинки, криниці, церкви, тогочасний рільничий реманент, хатне начиння тощо. Такий підхід обрано тому, що протягом перших 40 років український характер перевезених сюди будівель ще не зазнав канадських чи інших тутешніх впливів і був майже тотожний з тим, звідки приїжджали українські поселенці.

Дещо пізніше, зокрема, в церковній архітектурі витворилась своєрідна мішанина українського і місцевих впливів – українсько-канадський синтез. Найпомітнішими зразками українсько-канадської архітектури є

церкви Матері Божої Неустанної Помочі в Йорктоні, Володимира й Ольги у Вінніпегу, Св. Йосафата в Західному Торонто, Успенія в Портедж Ля Прері, Покрови в Даворіні, Св. Йосафата в Едмонтоні і —стєпова катедрал в Кукс Крік. Міжнародним визнанням користується творчість українського архітектора Радослава Жука. До здобутків української сакральної архітектури належать споруджені за його проектами церкви Прєсв. Євхаристії (Торонто), Прєсв. Родини і Св. Йосипа (Вінніпег), Чесного Хрєста в Тандер-Беї (Онтаріо), Прєсв. Трійці (Кєргонксон, штат Нью-Йорк). В 90-і роки споруджена церква Св. Степана (Калгарі, Канада), яка репрезентує подальший розвиток ідеї церковної будови як незламної фортеці. Кожна баня немов розтята по вертикалі навпїл. На місці розтину височить, на неприступному мурі, далеко знесений у небо хрєст. Новаторські проекти Р.Жука привертають увагу фахівців Канади, США, Австрії, Англії, Італії. Профєсор Р.Жук нагороджений Канадською медаллю архітектури (1986), обраний почесним членом Королївського інституту архітектури Канади.

З усіх жанрів музикальної культури найкраще розвинулось на еміграції хорове мистецтво. В 1946 році було закладено Об'єднання українських музик, що згуртувало українських композиторів на американському континенті. О.Кошиць в 1941-1944 роки вїв навчання на курсах диригентів в Торонто і у Вінніпезі, де здобули освіту 1200 осіб, народжених переважно в Канаді. Заснований 1953 року хор —Дніпрол є пропагандистом української пісні і нагороджений трофеєм Бюлея за найкращі етнічні концерти.

1959 року заснований світової слави ансамбль —Шумкал. Зорганізував цю відому танцювальну групу колишній учень Василя Авраменка – Чєстер (Мирослав) Куць. Сотні концертів дала —Шумкал на американському континенті. З великим успіхом вона виступала в Японії, Гонконгу, Африці, демонструючи всьому світові унікальний стиль —народного балетул, вдосконалені зразки українського танцювального фольклору. В репертуарі —шумківцівл представлені найкращі зразки народної хореографії з усієї

України, зокрема, Полтавщини, Волині, Гуцульщини, Закарпаття і Буковини. Інша українська мистецька група (теж провінція Альберта, Канада) —Черемошл – породжена вже добою канадської багатокультурності (рік заснування - 1968). Біля народження цього ансамблю також стояв Честер Куць, який навчав танцювальників і танцівниць українських народних танців, ставлячи перед —черемошцямил основну мету – збереження і розвиток української культурної спадщини. Характерна особливість ансамблю —черемошціл зодягнені в народні костюми дев'яти регіонів України (ці автентичні строї коштували ансамблю близько півмільйона доларів).

Однією з перших спроб, після укладення бібліографії української діаспорної літератури, спробою охопити і знати все, що створено митцями-українцями на чужині, стало видання в 1984 році —Книги творчості митців поза Батьківщиноюл. В Україні ж по сьогодні не знайомі з цією спадщиною. Офіційна комуністична критика в Україні не визнавала мистецтва українських митців за кордоном і замовчувала факт їх існування з причин зовсім не мистецьких, а політичних, збіднюючи в той спосіб загальний образ українського мистецтва. Але ж митці, їх твори – це духовні цеглини, з яких час будує історію українського мистецтва – духовну фортецю України.

Загальнонаціональним культурологічним багатством є також створене в діаспорі Б. Ясинським фундаментальне бібліографічне дослідження —Літературно-науковий вісник. Показчик змісту. Том 1- 109(1898-1932)л, що вийшло з друку в 2000 році в тепер вже київському видавництві —Смолоскипл (засноване в США в 1968 році Йосипом Зінкевичем). Показчик охоплює всі номери журналу, складений на сучасній методологічній основі, включає, крім додатків, сім тематичних масивів – від змісту ЛНВ до його предметних рубрик, переліку перекладів і перекладачів, криптонімів і псевдонімів.

В червні 2001 р. в Національній спілці письменників відбулась презентація вибраного – —Поезіїл Віри Вовк. Віру Вовк, народжену в Бориславі на Львівщині, доля в повоєнні роки занесла в далеку Бразилію.

Германістка та музикознавець за фахом, тривалий час професорка німецької літератури в Державному університеті Ріо-де-Жанейро, Віра Вовк чимало зробила для того, щоб українська поезія прийшла до читачів південноамериканського (і не тільки) континенту. Ще в 1959 році вийшла в її перекладі —Антологія української літератури». В 1966 році вперше зазвучали португальською мовою вірші Ірини Жиленко, Івана Драча, Ліни Костенко, Василя Симоненка. Окремими виданнями з-під її пера з'явилися твори українських класиків – Марка Вовчка, Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника. А в серії —Писанки» у 90-х роках вийшов цілий ряд збірок сучасних українських поетів (і прозові твори Валерія Шевчука). Почала писати з раннього дитинства : 12 збірок поетичних, 7 прозових, 7 видань драматургічних творів. А ще переклади – згадані португальською з української й українською з мов оригіналу – Неруда, Клодель, Лорка, Тагор, Георгіє. З Бразилії в Україну Віра Вовк привозила ансамбль барокової музики

—Тандарадейрос», який продемонстрував високу культуру співу і виконання українських класичних творів та народних пісень і псалмів. Ансамбль виступив в Києві, Чернівцях, Івано-Франківську, Львові, Полтаві, Дніпропетровську, а потім з тією самою програмою в Німеччині, Швейцарії та Франції. Як і кожен поет, Віра Вовк пише про грандіозний світ навколо і про себе в ньому. Історія, мистецтво, релігія, природа – так найзагальніше можна окреслити коло її поетичного слова.

Щодо питання культурних зв'язків діаспори на американському континенті з Україною, то переломними тут стали 80-ті роки. 1989 року в Україні дав концерти у Києві, Каневі, Львові, Полтаві, Тернополі та Чернівцях самодіяльний ансамбль імені Тараса Шевченка з Канади.

Всесвітньовідомий танцювальний ансамбль —Шумка» з Канади познайомив зі своєю творчістю жителів Києва, Львова, Івано-Франківська в 1990 році. У цей же час вперше в Україну отримали змогу приїхати відомі у всій Канаді і за її межами, але, на жаль, не знані у нас, торонтські художні колективи і жіночий хор —Левада», чоловічий —Оріон», оркестр —Авангард».

Вони підготували святкову програму —І одна у нас мова солов'їнал, присвячену 100-річчю поселення українців у Канаді. З нею виступили у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Києві та інших містах.

1991 року на українській сцені виступали такі широко відомі мистецькі колективи й окремі виконавці з діаспори, як капела бандуристів імені Тараса Шевченка (США), чоловічий хор —Бурлаки|| і жіночий—Веснівка|| (Канада), окремі виконавці. До речі, концертно-виконавська діяльність капели бандуристів із Сполучених Штатів 1992 року відзначена Державною премією України імені Тараса Шевченка.

Майстерність всіх творчих колективів діаспори з усією виразністю засвідчує, як можна не лише зберігати національну пісню, танок далеко від землі походження батьків, нерідко в багатоетнічній країні, але й плекати, розвивати їх.

У міжвоєнний період після завершення Другої світової війни значна частина українців прибула до Великобританії та Франції. Українська діаспора Великобританії, за даними Союзу українців у Британії, на середину 80-х років становила 35 тисяч чоловік. Вони в основному мешкають у Манчестері, Ноттінгемі, Бредфорді, Лондоні та інших містах. Навіть до цього часу українці підтримують досить високий рівень національної ідентичності у поколіннях, народжених в Англії. Це стосується змішаних шлюбів, особливо тих з них, де матерями є українки.

Громадські осередки українців особливу увагу приділяють проблемам вивчення молодими поколіннями рідної мови, літератури та історії, що безумовно, є одним з головних напрямків виховання самосвідомості і прищеплення культурних традицій народу. Постійно розвивається в діаспорі художня самодіяльність. Це підтверджується на прикладі діяльності хорів —Діброва||, —Гомін||, танцювальних ансамблів —Метелик||, —Орлик||, квартету бандуристів —Кобзарське братство||. Широко відома у діаспорі майстерність бандуриста, виконавця козацьких дум В.Луціва. Активно пропагує українське мистецтво Спілка Українців Британії (СУБ), центр якої

знаходиться в Лондоні. При філіалі Римського українського католицького університету в Лондоні – одного з наймолодших наукових центрів української діаспори в Західній Європі (1979) – діє мистецька секція, яка організовує виставки українських вишиванок, кераміки, інших виробів прикладного мистецтва, вечори поезії, зустрічі з художніми колективами з України. У Лондоні проживає видатна українська поетеса і художниця Галя Мазуренко, поезії якої позначено модерністською спрямованістю, своєрідним відчуттям слова, багатообразністю (збірки —Аквареліll, —Порогиll та ін.). У Лондоні культурним осередком діаспори є невеликий музей імені Тараса Шевченка. Бібліотека музею зареєстрована у каталозі бібліотек слов'янознавства Англії. Музей українського мистецтва функціонує в Олдгамі.

Велику роботу в розвитку і збагаченні української спільності проводить преса. Зокрема, в Англії в повоєнний період почали виходити часописи —Українська думкаll, —Наша церкваll, —Наше словоll, —Сурмаll,

—Визвольний шляхll. В червні 1993 року в Національній бібліотеці України імені В.Вернадського відбулась презентація журналу —Визвольний шляхll і передача повного комплекту до фондів бібліотеки.

У 80-ті роки почала діяти Українська європейська культурно-освітня фундація. Її метою є створення кафедри української мови та літератури при Лондонському університеті.

Франція є другою західноєвропейською країною, де проживає порівняно численна колонія українських поселенців – до 30 тисяч чоловік. Щоб зберегти національну етнічну та культурну самобутність, українці у Франції створили Український центральний громадський комітет у Франції (ЦУ ГКФ), Центральне представництво українців у Франції (ЦПУФ) та широку мережу жіночих, молодіжних, культурологічних і просвітнянських організацій.

Перша українська організація виникла у Франції в 1908 році під назвою —Гурток українців у Франціїll. В 1910 році гурток об'єднував 120 членів,

мав власний хор і курси української мови.

Мистецький Париж пам'ятає блискучі імена українців Марії Башкирцевої і Святослава Гординського, Олександра Архипенка і Сержа Лифаря, Олекси Грищенка і Якова Гніздовського. Серед безсмертних Парижа особливе місце належить видатній художниці з України Софії Левицькій . Член комітету —Осіннього салону», що є великим досягненням чужоземця в Парижі, визнанням його великого таланту, Софія Левицька, художник різнобічний, дивувала вишукану французьку критику дуже особистим, майже істинковим поглядом на речі, делікатністю творчого письма, рідкісним художнім смаком і тонким розумінням природи світу. Портретист , пейзажист, любимі кольори зелений, охра і голубий, особливої майстерності досягла в гравюрі на дереві. Її ілюстрації до безсмертного твору М.Гоголя —Вечера на хуторі близ Диканьки», який переклала разом з поетом Роже Аллярром французькою, нагадують за своєю досконалістю, філігранністю виконання, вишуканим стилем старовинні гравюри. Критики відзначали вроджений талант художниці до елегантної стилізації, що особливо позначилось при оформленні поеми Поля Валері —Ле Серпан».

В 1932 році роботи Софії Левицької експонуються на виставці української графіки в Берліні і Празі, а також на виставці сучасної графіки у Львові. В 1989 році в Парижі вийшов альбом графіки нашої видатної співвітчизниці і спогади про неї. Париж своє слово сказав. В Україні ж – 19 строф у довіднику —Митці України» (1992).

Ще один член комітету —Осіннього салону», визначний український маляр і мистецтвознавець Олекса Грищенко (1883-1977) теж мешкав у Франції. Всесвітньовідомий пейзажист, твори якого в музеях і збірках Львова, Парижа, Страсбурга, Брюсселя, Генту, Осло, Стокгольму, Москви, Мадриду, Монреалю, Бостону, Філадельфії, Балтімору та інших міст.

Нині у Парижі працюють українські художники А.Сологуб, О.Мазурик, музикознавець А.Вірста. О.Мазурик закінчив Академію мистецтв у Кракові (1964) й Вищу школу мистецтв у Парижі (1968). Серед його творів численні

пейзажі, портрети, модерні гравюри, ікони. Він розписав іконостаси для церкви Св. Володимира на бульварі Сен-Жермен у Парижі та каплиці Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Сарселі. Виставка творів О.Мазурика експонувалася 1990 року у Києві.

Повернулася сьогодні в Україну і малярська спадщина В.Винниченка, що відкрив нам ще одну грань свого таланту – як художник. В березні 2001 року в Державному музеї імені Тараса Шевченка експонувались його натюрморти, пейзажі, портрети. Його натура, чутлива до природи, кольору і ліній, поривалася до фарб і пензля, про що писав згодом відомий митець Святослав Гординський. В Україну перевезено 70 оригінальних робіт В.Винниченка, чотири альбоми з малюнками аквареллю, тушшю, вуглем. Загалом до малярської спадщини Володимира Кириловича входить понад 100 картин, за його заповітом його архів, бібліотека, твори належать Академії наук України, але за умови, що це станеться тоді, коли його Батьківщина буде незалежною. В.Винниченко як художник належав до —паризької школи, особливо тонким колористом постає у полотнах —Гірський пейзаж, —Сніг у передмісті, —Листопад над озером, —Закуток (хутір у французькому селищі Мужен, де письменник поселився). В.Винниченко з 1927 по 1934 рік мешкав у Парижі, і виступив одним із засновників —Аристократичної секції, яка виникла в квітні 1929 року при Українській громаді в Парижі. Володимир Винниченко – художник – це окрема цікава сторінка життя колись викресленого з історії країни видатного письменника і політика.

Важливим досягненням української громади у Франції став той факт, що в 1949 році створено Архів української еміграції у Франції, що знаходиться в Сорбонському університеті при Інституті східних мов і цивілізацій. У Сорбонні на професійному рівні викладається українська мова. Франція має невелике відділення Українського вільного університету, де студіюється історія України та інші предмети з українознавства. З 1952 року українську мову офіційно затверджено для вивчення у Паризькому державному університеті східних мов і цивілізацій. Значним здобутком

української діаспори стало відродження діяльності наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ) як спадкоємця заснованої в 1873 році у Львові дослідницької установи тієї ж назви. З 1947 по 1951 рік президія НТШ перебувала у Мюнхені, а потім переїхала в Сарсель, поблизу Парижа, де знаходиться і тепер.

Ще в мюнхенський період товариство видало першу частину тритомної —Енциклопедії українознавства, а також 12 томів інших наукових праць. З 1954 по 1959 рік виходила десятитомна енциклопедія українознавства (словникова частина). Нині йде копітка робота над англومовним варіантом енциклопедії українознавства. Паралельно здійснюється ще один науковий проект — підготовка семитомної Енциклопедії української діаспори. Членами НТШ є українські науковці — громадяни Франції, Німеччини, Іспанії, Англії, Бельгії, Швейцарії, Голландії, Норвегії та Марокко.

У Франції виходив тижневик —Українські вісті, велику роботу в розвитку і збагаченні української спільності сьогодні здійснюють часописи —Україна, —Українець у Франції, —Українське слово.

Останнім часом українська преса на Заході переживає значні труднощі, оскільки зменшуються її тиражі, а деякі газети й журнали зовсім припинили своє існування. Однією з причин такого становища є те, що молоде покоління української діаспори стало менше читати.

З усіх форм культурного процесу поза кордонами України творчо виявило себе і високе українське шкільництво, яке мало за своє завдання, виховати і вишколити нові кадри інтелектуальних працівників, які, хай і в умовах чужини, зуміли б продовжити розбудову української науки, плекати українську літературу чи мистецтво.

Першою такою високою школою став заснований на початку 1921 року у Відні Український Вільний Університет (УВУ). Засновником був Союз українських журналістів і письменників, а співзасновниками професори С.Дністрянський і М.Грушевський. УВУ мав три факультети:

філософський, природничо-математичний, правничий. Восени 1921 року перенесений до Праги і знаходився там до 1939 року. По закінченню Другої світової війни відновив свою працю у Мюнхені. За час існування УВУ видав близько 100 томів —Наукових записок», —Наукових збірників», монографій, мистецьких альбомів. В університеті проводяться наукові конференції, захист дисертацій, стажування науковців з України.

Вагомим здобутком української еміграції в Німеччині став Український науковий інститут (УНІ), створений в Берліні в листопаді 1926 року заходами Павла Скоропадського. В 1934 році інститут став державною інституцією, прикріпленою до Берлінського університету. Своє головне завдання УНІ вбачав у тому, щоб плекати українську науку і культуру на німецькій землі й розвивати співробітництво із західноєвропейськими вченими. При інституті була організована бібліотека, архів преси і бюро наукової інформації. Тут працювали такі непересічні особистості як В.Липинський, С.Смаль-Стоцький, Д.Чижевський, Б.Лепкий та ін. Вже в 1927 році стали виходити —Записки» УНІ, що містили розробки з різних проблем україністики, всього їх опубліковано три томи (1927, 1929 і 1931 роки). З кінця 1932 року була започаткована серія українознавчих досліджень, а з 1933 року побачили світ перші номери періодичних видань — під назвою —Вісті».

В 1922 році в Чехословаччині була заснована Українська Господарська Академія в Подєбрадах. Вона мала три факультети: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний і інженерний, і готувала до господарської і технічної праці в таких ділянках, як агрономія, лісознавство, гідротехніка, економіка, статистика, кооперація. В перші роки студентами її були виключно емігранти, а від 1926-1927 років стала навчатись українська молодь з Галичини. За весь час існування УГА закінчило 557 осіб, які згодом знайшли працю в різних європейських державах. В 1932 році уряд Чехословаччини припинив фінансування академії, і тоді на її місці було створено Український Технічно-Господарський Інститут заочного навчання,

де в 1932-1937 роках 749 осіб були його студентами.

З 1953 року кафедра української мови та літератури філософського факультету університету в Пряшеві (Словаччина) готує учительські кадри для шкіл з українською мовою навчання. Виходить єдиний на Пряшівщині український літературний журнал —Дукля». Музей української культури у Свиднику видає —Наукові збірники української культури». Він має в своєму складі відділи історії, етнографії, матеріальної культури, фольклору. З 1972 року в Бардієві – місті-заповіднику, куди перенесено об'єкти народної архітектури – відбувається огляд виконавців української народної пісні —Маковицька струна».

Початки відродження українства в Угорщині належать до липня 1991 року, коли було засноване Товариство української культури в Угорщині, яке сьогодні видає двотомний часопис —Громада», організувало недільну школу.

З 1990 року існує Об'єднання українців у Польщі, яке об'єднує польських українців та Польська асоціація українознавців, що займається вивченням і популяризацією історії, культури, літератури, державної мови України. Створено також Українське вчительське товариство, яке сприяло закріпленню українських шкіл у Польщі за Львівським, Луцьким, Тернопільським, Івано-Франківським та Рівненським управліннями освіти. Всі ці факти свідчать про відхід від епізодичного характеру відносин, і здійснюється в рамках діяльності Освітнього науково-методичного центру —Україна-діаспора». Про налагодження системної співпраці свідчать семінари з українознавчих дисциплін для вчителів освітніх закладів українського зарубіжжя, а також Перша міжнародна науково-практична конференція —Освіта в українському зарубіжжі: досвід становлення і перспективи», що відбулась 1-4 листопада 2000 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, і в якій взяли участь українські освітяни з 15 країн світу. Конференція вивчила й узагальнила стан української освіти за кордоном, виробила спільні засади становлення й розвитку національної освіти в українському зарубіжжі.

Це тим більш важливо, що в східній українській діаспорі – в демократичних державах, що виникли на теренах колишнього Радянського Союзу – відродження культурно-національного життя українців починається з шкільництва. Такі громадські інститути як Науковий Центр україністики в Башкортостані та Товариство шанувальників української культури —Кобзар», Українське товариство Киргизської Республіки —Берегиня», Товариство української культури в республіці Молдова, Томський Центр української культури —Джерело» та Український національно-культурний Центр —Промінь» в Самарі – свідчать про початки демократизації суспільств нових незалежних держав і про відродження етнічності українців східної діаспори. Перспективи в цьому плані залежать від того, наскільки справжні демократи будуть в цих країнах і яким чином Україна зможе захищати права українських етнічних меншин поза її межами. Адже сьогодні в Україні створено Товариство зв'язків з українцями за межами України (Товариство —Україна-Світ»), діє Інститут досліджень діаспори.

Головною метою всіх цих інституцій об'єктивно є і повинна бути духовна консолідація українців усього світу в інтересах відродження, збереження й примноження національно-культурних традицій власного народу, сприяння розбудові його державотворчого потенціалу, зміцненню позицій українських організацій у країнах поселення, а Української держави в світовому співтоваристві